

захисника) від 16.11.2000 № 13-рп/2000 : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

5. Постанова Пленуму Верховного суду України "Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві" від 24.10.2003 № 8. : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>

6. Циппеліус Р. Філософія права / Райнгольд Циппеліус ; [пер. з нім. Є. М. Приченій]. – К. : Тандем, 2000 – 299 с.

7. Бірюкова А.М. Теоретичні та практичні питання забезпечення адвокатом права обвинуваченого на захист / А.М. Бірюкова // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3. – С. 58 – 66.

8. Козьмініх А. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці / А. В. Козьмініх // Актуальні проблеми політики. – Одеса: «Фенікс», 2009. – Вип. 36. – С. 228 – 235.

9. Нікітченко В. В. Адвокатура України в контексті забезпечення конституційного права людини і громадянина на захист і правову допомогу / В. В. Нікітченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ № 3 (54) 2011. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_54/54/31.pdf

10. Попелюшко В. О. Виникнення та інституційне становлення адвокатури Франції / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2011. – № 1. – С. 9 – 13.

УДК 347.1

О.М. Шерман

д.п.н., доцент,

Львівський університет бізнесу та права

М.А. Алексєнко

д.і.н., професор,

Львівський університет бізнесу та права

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ПРЕДСТАВНИКА В ПРОВАДЖЕННІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей процесуально-правового становища представника в суді першої інстанції. Аналізуючи чинне законодавство, автор доходить висновку, що соціальне значення представництва розкривається в такій його характеристиці, як вплив громадянського суспільства на захист благ і цінностей людини.

Ключові слова: суд, представництво, адвокат, цивільна справа, цивільне судочинство.

Статья посвящена анализу особенностей процессуально-правового положения представителя в суде первой инстанции. Анализируя действующее законодательство, автор приходит к выводу, что социальное значение представительства раскрывается в такой его характеристике, как влияние гражданского общества на защиту благ и ценностей индивида.

Ключевые слова: суд, представительство, адвокат, гражданское дело, гражданское судопроизводство.

The article is sanctified to the analysis of features of judicial position representative in a trial court. Analysing a current legislation, an author comes to the conclusion, that the social value of representative office opens up in such his description, as influence of civil society on defence of blessing and values of individual.

Keywords: court, representative office, advocate, civil case, civil rule-making.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена насамперед значенням судового представництва в аспекті зміцнення гарантій конституційного права громадян на судовий захист, а також гарантій реалізації в цивільному процесі принципів законності, змагальності і процесуальної рівності сторін при розгляді цивільних справ. Конституцією України не лише закріплені права та свободи громадян, а й визначені гарантії їх здійснення, до яких належить і закріплене в Конституції РФ право громадян на судовий захист. Якнайповнішому здійсненню права громадян на судовий захист значною мірою сприяє кваліфікована юридична допомога, яка може виявлятися у різних формах, у тому числі і у формі судового представництва у цивільних справах.

Представництво – це врегульована законом діяльність однієї особи від імені й в інтересах іншої особи в цивільному судочинстві. Представництво в цивільному процесі є процесуальним засобом реалізації громадянами права на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя, здоров'я, на особисту свободу і майно [1, с.26].

У сучасному цивільному процесі роль судового представництва невпинно зростає, адже громадяни прагнуть, щоб їх інтереси в суді захищав кваліфікований представник. Своєю чергою, збільшення потреб суспільства в кваліфікованій юридичній допомозі пов'язане з появою в судах нових категорій складних в юридичному плані справ, які пов'язані, наприклад, з участю громадян в діяльності суб'єктів економічної сфери, у тому числі з випуском і обортом цінних паперів, податкових суперечках тощо, що вимагають високої кваліфікації при їх розгляді. У той же час розшарування суспільства обмежує коло осіб, які можуть звернутися за допомогою до професіоналів. Тому кваліфікована юридична допомога, як це і передбачено Конституцією України, в певних випадках повинна виявлятися безкоштовно і, головне, вона має бути доступною. Важливу роль в реалізації цієї конституційної гарантії права громадян на судовий захист відіграє судове представництво, яке є ефективним засобом захисту прав громадянина.

Суттєво, що особиста участь у справі громадянина не позбавляє його права мати у цій самій справі представника. Оскільки громадяни можуть мати в цивільному судочинстві процесуальну правосуб'єктність сторін і третіх осіб (у справах позовного провадження), заявників і заінтересованих осіб (у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин і окремого провадження), всі вони можуть вести справи через представника. Винятком з цього положення є особи, які не володіють цивільною процесуальною дієздатністю і тому не можуть брати участь у цивільному процесі. До таких осіб належать неповнолітні, обмежених у дієздатності і визнані недієздатними судом. Їх права і охоронювані інтереси захищають їх законні представники.

Щодо юридичних осіб, то їх справи у цивільному процесі ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, або їх представники. Саме через представників здійснюють свої повноваження в цивільному процесі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, профспілки, підприємства, установи, організації та їх об'єднання тощо.

Отже, всі особи, які беруть участь у справі, можуть вести справи в цивільному судочинстві через своїх представників. Належне функціонування інституту представництва є запорукою формування правової держави, що обумовлює науковий інтерес до різних аспектів судового представництва.

Аналіз досліджень і публікацій. До теми представництва в цивільному процесуальному праві зверталися видатні вчені-юристи радянського періоду: С.Н. Абрамов, Б.С. Антімонов, Г.Д. Васильєва, Д.П. Ватман, М.А. Викут, Е.В. Гусєв, А.В. Добровольський, О.Г. Дріжчаная, В.А. Єлізаров, В.Н. Івакін, І.М. Ільїнська, А.Ф. Клейман, Є.Б. Клейн, А.Ф. Козлов, Л.Ф. Лєсницька, А.А. Мельников, В.К. Нєвзгодіна, Я.А. Розєнберг, Ю.С. Червоний, Н.А. Чечина, Д.М. Чечот, М.С. Шакарян, В.М. Шєрстєк, М.Й. Штєфан та ін. Останнім часом (з 1991 року) до цієї теми з числа українських та російських учених звертались: А.А. Власов, В.В. Комаров, Л.Ю. Міхєєва, І.А. Павлунік, М.К. Треушнікова, Л. Федіняк, С.Я. Фурса.

Для з'ясування сутності інституту представництва у цивільному процесі та його самостійного характеру проаналізовано праці видатних цивілістів: В.К. Андрєєва, Ю.С. Гамбарова, А. Гордона, Л. Казанцева, А.А. Кузьмішина, П.М. Красько, Н.О. Нєрсєсова, В.А. Рєсєнцева, Є.О. Харитоновна, Б.Б. Черєпахіна та останні дослідження добровільного представництва у цивільному праві А.І. Дрішлюка, В.М. Зубара, П.М. Крупко та ін.

Судове представництво має тривалу історію розвитку і детально розглядалося і вивчалось протягом усіх етапів його становлення. Проте в теорії цивільного процесуального права досі немає єдності думок при вирішенні низки запитань, що стосуються судового представництва. Зокрема, не досліджені з достатньою повнотою і особливості процесуального становища судового представника в цивільному процесі.

Мета статті – дослідити специфіку процесуально-правового становища представника в провадженні цивільних справ у суді першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. Представництво в цивільному процесі можливе у будь-якій справі, що розглядається судом у порядку цивільного судочинства, на всіх стадіях його розвитку, починаючи з порушення справи і закінчуючи зверненням судового рішення до виконання [9, с.142]. Представництво в цивільному процесі – це процесуальна діяльність особи (представника, повіреного), спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння судові у всебічному, повному, об'єктивному з'ясуванні обставин справи, в постановленні законного і обґрунтованого рішення.

Процесуальний представник діє в цивільному процесі від імені і в інтересах іншої особи в межах наданих нею повноважень.

Правовідносини, що складаються між представниками і особою, яку він представляє (довірителем), представником і судом, у цивільному процесі мають різний галузевий характер. Правовідносини між представником і довірителем є матеріально-правовими, оскільки базуються на договорі доручення, трудовому договорі, адміністративному акті, членстві в громадській організації, регулюються нормами цивільного, трудового, сімейного права. Процесуально-правові відносини складаються у зв'язку з визначенням і оформленням повноважень представника в цивільному процесі. Правовідносини між представником і судом у цивільному процесі регулюються нормами цивільного процесуального права і є процесуально-правовими.

Питання про правову природу представництва в цивільному процесі в юридичній літературі вирішується неоднозначно. Переважає думка, що представництво в цивільному процесі – це самостійний інститут цивільного процесуального права, хоч окремі автори розглядають його як окремий вид цивільного

представництва. Цивільно-процесуальне представництво відрізняється від цивільного представництва за виконуваними функціями і змістом правовідносин, що існують між його суб'єктами, за підставами їх виникнення [12, с.53].

У цивільних правовідносинах суб'єктивні права і обов'язки реалізуються їх суб'єктом особисто або замість нього діє представник, який повністю заміщає такого суб'єкта.

Процесуальний представник не заміщає сторону в цивільному судочинстві (за винятком законних представників – батьків, опікунів, піклувальників), а діє поряд з нею, на захист її суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Особиста участь у справі громадянина чи органу управління юридичної особи не є перешкодою для реалізації ними права мати в цій справі представника. Захист у суді прав та інтересів недієздатних чи обмежено дієздатних громадян їх батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками не позбавляє таких громадян права мати субпредставника, оскільки вони самі є законними представниками зазначених осіб.

Правове становище представника в цивільному праві цілком залежить від сторони в договорі доручення і визначається змістом останнього [5, с.43].

Представниками можуть бути: у справах підприємств, установ, організацій – члени органів управління, працівники цих підприємств, установ, організацій, та інші особи, яким їх статутом чи положенням надано право представляти інтереси членів цих організацій; у в справах громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб – адвокати; один із співучасників за дорученням інших співучасників; батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники; а також інші особи, допущені судом, який розглядає справу, до представництва в цій справі.

Обов'язковою умовою є досягнення представниками в цивільному процесі повноліття. Неповнолітні особи, як і ті повнолітні особи, над якими встановлена опіка чи піклування, не можуть здійснювати представництво. Не можуть бути представниками адвокати, які отримали доручення про надання юридичної допомоги з порушенням правил, установлених законодавством України про адвокатуру, а також особи, виключені з колегії адвокатів [4, с.59].

Якщо особа, виключена з колегії адвокатів, працює юрисконсультантом чи на іншій посаді в організації, то в справах таких організацій вона може виконувати функції представника в суді. Такі особи можуть також здійснювати представництво осіб, які перебувають під їхньою опікою чи піклуванням.

На забезпечення законності в здійсненні правосуддя і зміцнення авторитету суду спрямоване правило, що забороняє суддям, слідчим і прокурорам виконувати обов'язки представника окремих громадян, крім випадків, коли вони діють як законні представники (батьки, опікуни, піклувальники) чи представники відповідного суду або прокуратури, що є стороною в справі.

У судовій практиці поширено здійснення процесуального представництва адвокатами. Можливість функціонування адвокатури для подання юридичної допомоги передбачена Конституцією України, а організація і порядок її діяльності визначаються Законом України від 19 грудня 1992 року «Про адвокатуру» та іншими законодавчими актами.

На підставі наданих повноважень процесуальні представники можуть брати участь у реалізації заінтересованими особами права на звернення до суду за захистом шляхом порушення цивільної справи в суді. Для цього використовуються цивільні процесуальні засоби порушення справ у суді позовного провадження – позовна заява, в справах з адміністративно – правових відносин і окремого провадження – заява і скарга. До подачі позовної заяви представник має виконати значну і складну роботу по вивченню матеріалів справи і написанню письмової заяви. Матеріали справи збираються і вивчаються на підставі усних пояснень заінтересованих осіб і поданих ними письмових документів – договорів, посвідчень, довідок, квитанцій, актів, орденів, листів службового і особистого характеру, що містять у собі відомості про обставини, які мають значення для справи.

Адвокат має право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних справах, зокрема: запитувати і отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, а від громадян – за їх згодою; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для виконання доручення по процесуальному представництву документами і матеріалами за винятком тих, таємниця яких перебуває під охороною закону, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань, а також, виконувати інші дії.

Вивчення матеріалів справи надає можливість процесуальному представникові визначити правову природу справи, наявність необхідних умов для реалізації права на звернення до суду з вимогою на порушення справи, склад сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу, визначити обставини предмета доказування і коло необхідних доказів для їх підтвердження, зібрати їх та пред'явити до суду разом з позовною заявою, скаргою.

Позовна заява, заява, скарга виконуються процесуальним представником у письмовій формі, визначеного змісту з необхідними додатками і подаються в суд з дотриманням правил родової і територіальної підсудності, безпосередньо (судді, до канцелярії суду) або опосередковано (надісланням поштою). Ухвала судді про відмову в прийнятті заяви може бути оскаржена представником за наявності у нього на це необхідного повноваження. З прийняттям заяви порушується цивільна справа в суді і

процесуальний представник може виконувати процесуальні дії, передбачені ЦПК і визначені наданими повноваженнями [10, с.133].

Процесуально – правове становище представника в цій стадії цивільного судочинства дає йому можливість активно сприяти досягненню мети підготовки цивільних справ до судового розгляду, якою є забезпечення своєчасного та правильного вирішення справи. Процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі, а також їх процесуальних представників, здійснюються в основному на вимогу судді як відповідь на його дії.

Така взаємозалежність визначається характером існуючих цивільних процесуальних правовідносин цих суб'єктів. Разом з тим процесуальні дії по підготовці цивільної справи до судового розгляду можуть здійснюватися за ініціативою процесуальних представників і спрямовуватися на встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню по справі, залучення необхідних доказів і визначення всіх осіб, що братимуть участь у справі.

Вони мають право порушувати перед суддею питання про сприяння у витребування доказів, про забезпечення доказів і позову, про зміну умов забезпечення позову та його скасування. Процесуальний представник, за наявності відповідних повноважень, (який захищає відповідача), може використати загальні процесуальні засоби для захисту його прав й інтересів, а також спеціальні процесуальні засоби – заперечення проти позову і зустрічний позов, які подаються до суду після ознайомлення відповідачем зі змістом пред'явлення позову і поданими на його обґрунтування доказами. Заперечення проти позову можуть бути подані в письмовій формі за ініціативою відповідача і на пропозицію судді.

Для реалізації права на пред'явлення зустрічного позову він має бути втілений у процесуальну форму письмової зустрічної позовної заяви з додержанням всіх вимог щодо змісту і оплачений державним митом.

У цій стадії з метою підготовки справи до судового розгляду процесуальні представники сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, мають право заявляти судові клопотання про призначення експертизи, проведення місцевого огляду, об'єднання і роз'єднання позовів та вирішення інших питань, необхідних для забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи.

Процесуальним забезпеченням участі процесуальних представників у судовому засіданні по розгляду цивільних справ є право на своєчасне одержання від суду викликів і повідомлень про день, місце і час розгляду судом спірної справи, а також відкладення судом розгляду справи за відсутності відомостей, що їм вручені повістки.

У підготовчій частині судового засідання процесуальні представники можуть спрямовувати свої зусилля на з'ясування можливості розгляду справи в даному судовому засіданні, при судді (суддях – при колегіальному розгляді справи) і учасниках процесу, на ознайомлення осіб, інтереси яких вони представляють, з процесуальними правами і обов'язками, порядком і способом їх реалізації та процесуальними наслідками, які можуть настати в разі їх здійснення. З цією метою вони мають право знати склад суду, а також прізвище прокурора, експерта, перекладача, секретаря судового засідання і заявляти їм відвід за наявності для цього підстав.

Обов'язок судді роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права, доповнюється правом процесуального представника проконсультувати особу, яку він захищає, про її права, порядок їх реалізації та правові наслідки зазначених дій.

Вони можуть заявляти клопотання громадян витребування від громадян і юридичних осіб, які не беруть участі в справі, необхідного доказового матеріалу, про внесення змін до складу осіб, які беруть участь у справі, про зміну у позовному спорі; подавати заяви про залучення до справи співучасників, третіх осіб, органів державної влади, прокурора, зміну неналежних сторін. За наявності належних повноважень представник позивача може подавати заяви про зміну предмета позову; повної або часткової відмови від позовних вимог; представник відповідача – про визнання позову повністю або частково. Представники сторін можуть укласти мирову угоду. Правами позивача наділена і третя сторона із самостійними вимогами, а, отже – і процесуальний її представник, за наявності у нього належно оформленого повноваження.

При дослідженні в судовому засіданні матеріалів справи, коли сторони та інші особи дають пояснення судові про обставини справи та інші питання, які підлягають розгляду, представник має право ставити їм питання для уточнення вимог, їх підстав і заперечень, висловлювати свої міркування з приводу питань, що постають у процесі провадження у справі. До початку судового засідання представник має проконсультувати довірителя, щоб останній у поясненнях уникав зайвої деталізації обставин, щоб повідомляв судові тільки правду і називав лише ті факти, які стосуються справи.

Основною ланкою в поясненні виступає реалізація обов'язку сторін та їх процесуальних представників, пов'язаного з доказуванням підстав позову і заперечень проти нього.

Активна участь у доказовій діяльності забезпечується процесуальними правами [9], зокрема, при дослідженні показань свідка першим ставити запитання йому (якщо він викликаний за їх ініціативою), вимагати повторно його допиту, призначення очної ставки; бути ознайомленим судом з письмовими доказами, що є у справі, або протоколом їх огляду і дати з приводу їх пояснення; бути ознайомленими з речовими доказами і звернути в разі потреби увагу суду на обставини, пов'язані з їх оглядом, із занесенням до протоколу судового засідання і дати пояснення з приводу їх, бути ознайомленими з протоколами судових доручень, брати участь в огляді на місці речових і письмових доказів і подати свої зауваження на протокол огляду; бути ознайомленими з висновками органів державної влади, органів місцевого самоврядування і ставити їм запитання з метою тлумачення і доповнення висновку.

Процесуальні представники мають право на участь у судових дебатах, з дозволу суду обмінятися репліками.

У судових дебатах представники осіб, які беруть участь у справі, підбивають підсумки розгляду судом справи, дають оцінку дослідженим доказам і правову оцінку спірних правовідносин, викладають свої загальні судження з приводу напрямів розв'язання справи по суті – підлягає чи ні задоволенню позов.

У промові представник висловлює свою думку щодо розподілу між сторонами судових витрат, про допущення судом негайного виконання, про розстрочку і відстрочку виконання, про забезпечення виконання тощо, а при встановленні судом при розгляді справи порушення законності має право порушити клопотання про встановлення судом окремої ухвали.

При проголошенні суддею рішення має право одержати роз'яснення його змісту, порядку і строків оскарження.

В подальшому представник має право подати зауваження на протокол судового засідання і взяти участь у його розгляді в судовому засіданні, порушувати перед судом питання про виправлення описок і явних арифметичних помилок у рішенні, про встановлення додаткового рішення, про роз'яснення рішення і взяти участь в їх розгляді у судовому засіданні.

Висновки. Отже, цивільне процесуальне представництво – такі юридичні відносини, за якими одна особа – представник виконує на підставі повноваження, наданого йому статутом, положенням або договором, процесуальні дії в цивільному судочинстві на захист прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи, державних і громадських інтересів.

Представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції – захищати права та інтереси осіб, які беруть участь у справі; представляти таких осіб, бути їх повіреними. Заінтересовані громадяни і юридичні особи мають право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом свого чи інших осіб порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Це право може бути реалізоване ними особисто або через представника.

На підставі наданих повноважень процесуальні представники можуть брати участь у реалізації заінтересованими особами права на звернення до суду за захистом шляхом порушення цивільної справи в суді.

Соціальне значення представництва розкривається в такій характеристиці представництва як вплив громадянського суспільства на захист благ і цінностей людини у випадках, якщо виникають конфлікти, які підлягають розгляду та вирішенню судами по суті.

Політичне значення представництва почасти відображено в Конституції України, яка закріплює рівноправність громадян перед законом і судом, недоторканість приватного життя, права приватної власності, судовий захист прав і свобод людини і громадянина, право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги.

Юридичне значення представництва найбільш повно виражається в можливості використання правового потенціалу представництва з метою реалізації суб'єктивних процесуальних прав, захисту та охорони інтересів, а також інших благ у цивільному судочинстві.

Література:

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // *Голос України* 1996. – 64 с.
2. Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 р.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України : станом на 16 червня 2008 р. – К. : Велес, 2008. – 112 с.
4. Цивільний кодекс України : станом на 12 квітня 2007 р. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2007. – 260 с. с. 79).
5. Кодекс законів про працю України : станом на 20 березня 2007 – К. : Велес, 2007. – 96 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 601 від 4 квітня 2000 р. Цивільний процесуальний кодекс України : науково – практичний коментар. / за ред. Комарова В. В. – Харків : Одиссей, 2001. – 816 с.
7. Штефан М. Й. Цивільний процес, 2-ге видання, перероблене і доповнене / Штефан М. Й. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001 – 650 с.
8. Панченко М. І. Цивільне право України : навчальний посібник – 2 -ге видання/ Панченко М. І. – К. : Знання, 2006 – 583 с.
9. Луць В. В. Цивільне право / Луць В. В. – Львів : В-во Львівського університету, 2003 – 122 с.
10. Ярошенко І. С. Цивільно-процесуальне право: навчально – методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Ярошенко І. С. – К. : КНЕУ, 2003. – 159 с.
11. Котюк В. О. Теорія права : курс лекцій : навчальний посібник для юридичних факультетів / Котюк В. О. – Київ : Вентури, 2006. – 238 с.
12. Губенко М. М. Теоретико-правові проблеми гарантії прав і свобод людини і громадянина : Монографія / Губенко М. М. – Київ : 2001. – 218 с.
13. Чернооченко С. І. Цивільний процес : Вид 2-ге перероблено та доповнено : навчальний посібник / Чернооченко С. І. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.